

Madách Imre: Az ember tragédiája

A Tragédia helye a magyar irodalomban:

Az ember tragédiája a magyar irodalomban jelentős, kiemelkedő helyet foglal el, szinte alapműnek is mondhatnánk. Fontos, mert elsősorban az emberrel, az ember problémáival, sorsának alakulásával, tulajdonságaival foglalkozik, éppen ezért ma is időszerű. Szokatlan műfaja irodalmunkban egyedül Vörösmarty Csongor és Tündéjéhez hasonlít.

Az ember tragédiájának keletkezési körülményei

Madách Imre a következő feljegyzést készítette a Tragédiához: „*Kezdtém 1859. febr. 17-én, végeztem 1860. márczius 26-án.*” Már a mű keletkezési ideje is sokat árul el a tragédiáról: egy csüggedt kor végén és egy újra reménykedő korszak végén alkotta meg Madách. Az az ifjú nemzedék, melyhez Madách is tartozott, a forradalom előtt feltétlenül hitt a liberális eszmék diadalában.

Személyes csalódások, egyéni csapások is érték ekkor Madáchot, melyek növelték kétségbeesését. Nővérét és családját feldühödött román parasztok felkoncolták, ennek hatására kezdett kiábrándulni a népből, a tömegekből. Feleségétől szerelmet, földöntúli boldogságot várt. Életének ez az eseménye jelentős szerepet kapott Éva megformálásában is.

A lelkében dúló vihart, ide-oda ingadozását a műben Ádám és Lucifer képviseli. Ádám megrögzött idealista, míg Lucifer szigorúan csak a valóságra támaszkodik. Az ember tragédiájában nem a történelmet akarta bemutatni, hanem a különböző eszmerendszereket.

A Tragédia alapkérdései:

A Tragédia leggyötrőbb alapkérdései leginkább - mint az egész mű - az emberrel foglalkoznak. **Van-e értelme az emberi létnek? Mi célra vagyunk a világon? Létezik-e emberi fejlődés, emberi tökéletesedés? Érdemes-e küzdeni, harcolni egy célért?** Ezek mellett azonban más kérdések is felvetődnek, mint például az egyén és a tömeg viszonya, a tudomány szerepe az emberi világban, a férfi és a nő kapcsolata (Ádám, Éva) ill. a determinizmus.

Műfaja:

A mű **1862-ben** jelent meg Madách legjelentősebb alkotásaként. Műfaji előzményei: **Milton Elveszett paradicsoma** és **Goethe: Faustja**. Nagy hatással volt még rá **Vörösmarty Csongor és Tünde** műve, mely egy példázatos mese a boldogságkeresésről.

Műfaja drámai költemény: *párbeszédre alapul, nincs elbeszélés, keretes, színenként önálló cselekmény, magas, emelkedett, költői nyelv.* Ez a műfaj alkalmas újszerű problémák vizsgálatára, mivel az elején megjelenő alapkérdésre a különböző színek különböző körülmények között keresik a választ.

A mű szerkezete:

Az első három valamint az utolsó, a tizenötödik szín **keresztiszínek**. A negyedik színtől (Egyiptomtól) kezdve a hetedik színig (Konstantinápolyig) a cselekmény az ókorban játszódik. A középkorban járunk a nyolcadik színtől (Prága) a tizedik színig (ismét Prága), a tizenegyedik szín (London) a **jelenben** játszódik, míg a tizenkettedik (Falanszter) és a tizenötödik szín (Eszkimó) közt a **jövőben** járunk. **Az expozíció a második, a bonyodalom a harmadik, míg a befejezés a tizenötödik szín.**

A mű értelmezése

A mű a keretszínekben felidézi a Bibliában szereplő teremtéstörténetet. Az első emberpár Lucifer hatására megszegi az Úr tilalmát, s ezt követően az Úr örökre számúzi őket. Ádám szeretné megismerni sorsát, jövőjét, ezért Lucifer álmod bocsát rá és Évára, s végigkalauzolja őket az emberi történelem korszakain. Lucifer célja, hogy a teremtés negatív, de egyenrangú részeseként vereséget mérjen az Úrra, s meggyőzze arról Ádámot, hogy létrejötté hiábavaló volt.

Az Úr és Lucifer jelképeességét a mitikus háttér jelzi. A mítoszban ők ellentétek, itt viszont egyetértenek a két alapkérdésben (ezért is szimbolikusak). Lucifer végigkíséri Ádámot a történeti színekben. Ádám az igazságkereső ember, az ember szimbóluma, aki keresi az eszméket. Éva a keresendő boldogság, a biológiai végzet. Állandó recept a haladásra: **van egy tézis, melyet kikezd az antitézis, megegyezésük lesz majd a szintézis, ami már továbbhaladás.** Lucifer az antitézist jelképezi, nélküle nincs haladás. Lucifernek a tagadó alapállása ironikus nézőpontként jelenik meg. A materializmust képviseli az idealizmussal szemben. Ádám szerint az eszmék viszik előre a világot, Lucifer nézőpontja szerint a biológiai valóság határozza meg gondolatainkat.

A szereplők általánosak: **Ádám az örök férfi, Éva pedig az örök nő.** Az adott színek történelmi főhősei jelképesek.

Az Úr nem mondja meg Ádámnak, mi lesz a történelem kifejelete, ezt tanító okokból teszi. Lucifer ugyanilyen tanító jellegű: megmutatja a történelmet, de, hogy ne fussanak meg a csatából, fölcillantja a reményt.

Összehangzik az Úrral. Úr: "Küzdj és bízva bízzál". Ádám: "Az ember célja a küzdés maga" míg Lucifer: "Küzdést akarok, diszharmoniót" hirdet

A mű eszméi között megjelenik Nietzsche heroikus pesszimizmusa, mely szerint erkölcsi nagyság az, aki küzd akkor is, ha biztosan tudja a kudarcot. Ezt hirdeti ez a mű is. Emellett jelen van a Hegeli dialektika: a történelmi haladás az ellentétek harcában nyilvánul meg.

A Tragédia színei

1. szín: **Menny**

2. szín: **Éden**

3. szín: **Édenen kívül (ld. fent)**

4. szín: **Egyiptom**

Ádám ifjú fáraó, minden dicsőség és hatalom az övé. Mindezek ellenére mégsem boldog, hiszen ezeket nem magának köszönheti, nem meg küzdött értük. Halhatatlanságát akarja megvalósítani, ennek érdekében rabszolgák milliói piramist építenek neki, így remélve a halandóság legyőzését. A dicsőséget szomszédjához. Értelmetlennek találja amit milliók szenvedésével érhet el, erre Éva teszi érzékennyé. Ez menti meg erkölcsileg, ez teszi képessé megérteni korábbi, önző dicsőségvágyának voltát. Megszünteti zsarnoki hatalmát, felszabadítja népét. A szín végén Ádámban megszületik a szabadság-eszme, egy szabad állam, ahol minden ember egyenlő.

5. szín: **Athén**

A szabadság-eszme, az egyenlőség torz megvalósulása taszítja a lelkesült Ádámot csalódásba, kiábrándultságba. A nép, az egyes ember szabad ugyan jogilag, de valójában -lelkileg - mégsem az, hiszen ki van szolgáltatva a gyáva és jellemtelen demagógoknak. A félrevezetett nép nem bírja elviselni, ha valaki különb nála, ezért a szabadság védelmezőjét, Miltiádészt, a perzsa háborúk hőseit halálra ítéli. Ádám keserűen látja be, hogy a szabadság elvesztését, a vérpádot azért kell elviselnie, mert nagy eszme lelkesítette. Ádám csalódásból menekülve a gyönyörben, a kéjben keres feledést.

6. szín: **Róma**

Éltető eszme híján a közösség széthullott, egyedekre bomlott, lezülledt. Ádám is részt vesz a vad mulatozásban, azonban nem találja benne örömét. Éva felébreszti Ádámban az elvesztett Éden utáni nosztalgiát. Mindkettejük lelkében már végbement a fordulat, a meglevő világ elutasítása, mielőtt a döghalál megrendítette a többieket. Péter apostol szavaiban új eszme tűnik fel a keresztyénség hitvallásaként: a szeretet és a testvériség. Ezért az új tanért lelkesül Ádám, ezért kíván csatázni megint. Ádám új világot akar teremteni.

7. szín: **Konstantinápoly**

A három ókori szín után a középkor következik, s Konstantinápoly újabb vereség, elkeserítő csalódások színhelye lesz a keresztyén testvériségért lelkesülő, új világot teremteni akaró Ádám számára. Győztesen érkezik meg seregei élén a korai keresztyénség egyik fővárosába, Bizáncba, hogy szállást kérjen a városban. A polgárok riadtan elhúzódnak tőle, hiszen tartanak rabló ill. eretnek voltától. Ezáltal tapasztalnia kell, hogy az egyház tanításai merev és embertelen dogmákká váltak. Eltorzult, önmaga visszajára fordult a keresztyén tan, a testvériség-eszme. Kiüresedtek a lovagi ideálok, Évától pedig elválasztja az apácázárda fala. A nagy és szent eszmékért vívott harcaiban Ádám másodszor szenved súlyos vereséget. Nem akar többé semmiért lelkesülni, kiábrándultan a tudományba, a tudós szemlélődésbe menekül, pihenni akar.

8. szín: **Prága I.**

A középkor alkonyának világában vagyunk, a bomló feudalizmus ideje. Eszménytelen, közömbös világ ez, akárcsak a római. Ádám cselekvő hősből csupán szemlélődő lesz: a nyugalmat, a pihenést, a világgal való nem törődés békéjét reneszánsz tudós alakjában reméli megtalálni. Kepler nagy felfedező, zseniális csillagász, de tudományát el kell titkolnia. Tudását elárulja, midőn haszontalan időjósításokat, horoszkópokat kénytelen készíteni. Ádám és Éva viszonya ebben a színben a legdrámaibb, és Éva egyénisége is itt a legösszetettebb: gyengédség, kacérság, lelkifurdalás változatai egyesülnek benne, mégis vonzza Ádámot. Ebben az unott korban Ádám - a bor mámore segítségével - olyan jövőről álmodik, amely nem retten vissza a nagy eszközöktől.

9. szín: **Párizs**

Az álomba merült Ádám Dantonként jelenik meg a francia forradalom napjaiban, s legelső szavai az **"egyenlőség, testvériség, szabadság"** lesz. A korábban már külön megjelent eszmék most már egységesen öltönek testet e színben. Ádám újra cselekvő hős lesz, rendíthetetlen meggyőződéssel áll a nagy eszmék szolgálatában a forradalmi nép élére. Éva kettősségének (büszke márkinő ill. durva forradalmárnő) hatására következetessége egyszer mégis megrendül. Ebben a színben is megjelenik a nagy egyéniség és a nép ellentéte. A forradalom menete elsodorja Dantont, Ádám sorsa ezúttal is a bukás, mégis lelkesülten ébred fel álmából. **Ez az egyetlen szín, melyez nem a csalódás, a kiábrándultság, hanem a kételyeken diadalmaskodó bizakodás hangjai követnek. Szerkezetileg is elkülönül a többtől, hiszen álom szerepel az álomban.**

10. szín: Prága II.

A jövő álmaiból e hitvány korba visszatért Ádám ill. Kepler, bár reneszánsz tudósként irtózik a vértől, mégis rajongással emlékezik vissza a forradalomra. Az újra fellelkesült Ádám hittel, bizalommal tekint a jövőbe. Hú maradt a forradalomhoz, de az erőszak túlkapásait továbbra sem tudta elfogadni. Második része a tanítvány jelenete. Kepler felvilágosítja legjobb tanítványát a középkori tudományok értéktelenségéről, szellemi önállóságra buzdítja őt, félredobtatva vele a művészet ósdi szabályait, ezután újult erővel indul el egy új világba.

11. szín: London

Ez a szín már Madách jelenét mutatja be. Innentől kezdve Ádám már nem aktív, középponti hős, ismét átalakul szerep nélküli személővé, szemtanúvá. A Tower magasából most is bizakodva, nem is rejtett örömmel figyeli a szeme elé táruló nyüzsgést, közlelőn azonban egyre fokozódó ellenszenvvel, undorral fordul el tőle. Ebből a korból hiányzik a nagyság, nincsenek tragikus, elbukó hősök. A jelenben Madách a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméinek megcsúfolását, elárulását látja csak. Minden árulóvá vált, minden eltorzult, csődbe jutnak az egyes életsorsok is. Éva alakja - akinek bájos külsője számító belsőt takar - itt is összetett. Ádám most is csodálja, bár rokonszenvét csak hazugsággal és hamis ékszerekkel tudja megszerezni. A munkásruhába öltözött Ádámot visszautasítja, de hajlandó kitartott szeretőjévé válni, amikor megtudja, hogy voltaképpen álház gazdag lord. A nő bűne a kor bűne, mely a szerelmet áruvá aljasította, Éva mégis le tudja ezt vetközni. Ádám látja ennek a világnak elkerülhetetlen bukását, halálraítéltségét. Záróképe egy nagyszabású temetőjelenet. Ádám a szín végére egy olyan társadalomba vágyik, ahol az értelem uralkodik. Bizakodással folytatja történelmi útját.

12. szín: Falanszter

Ez a szín már a jövőbe mutat, egy olyan világba, melyet a korabeli tudományok tanításai alapján képzel el Madách. Új kérdés lép a nagy eszmék sorsa, a társadalmi haladás helyébe: a determinizmus, vagyis a természeti végzet és a szabad akarat kérdése. A tudomány célszerűsége uralkodik a falanszterben, melynek tudománya kizárólag természettudomány. Ez azonban gátat szab az egyéniségnek, megszüntet minden szépséget, mint fölösleges dolgot. Nincs haza, nincsenek nemzetek, múzeumba kerültek a kedves állatok, a virágok valamint a művészek megmaradt emlékei. Eltűnt a család, tiltják az érzelmeket. Az embereknek nincs nevük, számokkal jelölik őket. Magvalósult a teljes egyenlőség: nincsenek társadalmi különbségek, egyenruhát viselnek, a különleges embereket pedig alantas munkára fogják, mindenütt béke honol. Kiürült, rideg, boldogtalan, embertelen világ ez, ami mindenkinek rossz. Ádám újra csalódott: csalódott a tudomány rideg, racionalista rendjében. A végső fordulatot ismét Éva idézi elő, akit megfosztanak gyermekétől. Ádám el akar szakadni a Földtől: magasra kívánczik, puszta szellemi lényvé szeretne válni, megveti a Föld porát.

13. szín: Ūr

Ádám Lucifer segítségével az űrben repül. Egyre magasabbra emelkedik, ki akarja tépni magát az emberi sors földi megkötöttségéből: a természeti végzet elől a térbe menekül. Elvágyódik a Földtől, de visszasírja azt, fáj elszakadni tőle. Ádám száguldása közben megmerevedik, Lucifer úgy érzi, elérte célját: megdöntötte az Ūr világát, megsemmisítette az embert. Ádám - a Föld fia - azonban anyaghoz kötöttségét nem tudja széttépni, újraéled. Lucifer érvei ellenére visszavágyik a Földre, hol oly sokat csatázott. Ádám a küzdelmet az élet és az ember lényegének tartja. A nagy eszmékért vívott küzdelem értéke akkor sem csökken, ha a történelem folyamán nem hozza meg a remélt eredményt.

14. szín: Eszkimó-világ

Az ember nem tudta legyőzni a természet végzetét, a tudomány nem menthette meg a földi életet. Az Egyenlítő táján éppen csak tengődik a lét, az ember állattá silányult, erkölcsileg és fizikailag elkorcsosult: fő vonásai a félelem és az éhség. A torz utód csak szomszédai agyonverése árán képes fenntartani életét, Ádámhoz könyörög, hogy kevesebb ember legyen és több foka. A tragédia főhőse riadtan tekint szét a jégvilágban. Itt már nem születhetnek új eszmék, nem lehetséges a küzdelem. Vége az életnek, ez az emberi történelem legutolsó, szégyenletes felvonása. Lucifer egyre aktívabb, érvei meggyőzőek: az ember tehetetlen, sorsát nem irányíthatja, a természeti törvények vergődő foglya. Véget ér az álom. **Madách szerint a végső bukást a kozmikus erők okozzák, nem az ember küzdelmek kudarca.**

15. szín: Édenen kívül

Az álmából felébredt Ádám és Lucifer vitája folytatódik az utolsó színben is. Ádám a szabad akaratra hivatkozik: tapasztalatainak birtokában csak tőle függ az emberi történelem irányítása. **Lucifer tudós, cinikus ellenérve lefegyverző: az egyén ugyan szabad, egyénileg nincs lekötve, de az egész faj determinált.** Ádám Lucifer szavait hallván öngyilkos akar lenni: ő az első ember a világon, ezért halálával megakadályozhatja a jövőt. A kétségbeesésből Éva anyasága szólítja vissza az életbe: áldozata most már hiábavaló lenne, halálával sem tudná megsemmisíteni az életet. Ezt követően belátja, vállalnia kell az életet mindenek ellenére is, az élet folytatása számára erkölcsi parancsá vált. Elszakad Lucifertől, az Ūr pedig kegyeibe fogadja. Most a megélt álmok hazug voltában reménykedik, ahol Lucifer szándékosan torzította el a jövőt.

Gyötrő kérdéseire (Mi az ember sorsa? Létezik-e túlvilág? Van-e cél a történelemben? Létezik-e haladás, tökéletesedés?) nem kap egyértelmű, világos választ az Ūrtól.